

Ile jest autorytaryzmu w prawicowym autorytaryzmie? Krytyka użyteczności narzędzia pomiaru

Piotr Radkiewicz

*Instytut Psychologii, Polska Akademia Nauk
Instytut Studiów Społecznych, Uniwersytet Warszawski*

Skala prawicowego autorytaryzmu (RWA) Roberta Altemeyera jest najpopularniejszym narzędziem do pomiaru autorytaryzmu. Zdaniem wielu krytyków, mierzy ono przede wszystkim konserwatywno-tradycjonalistyczną ideologię, charakterystyczną dla radykalnej prawicy. Opinia ta jest sprzeczna ze stanowiskiem Altemeyera, który oba te zjawiska wyraźnie odróżnia. Gdyby jednak była prawdziwa, byłoby to również sprzeczne z kanonami naukowego rozumowania. Badacze nie mieliby nigdy pewności, czy wnioski, które wyciągają, stosując skalę RWA, odnoszą się do autorytaryzmu, czy do prawicowego światopoglądu. Autor artykułu podejmuje próbę rozstrzygnięcia tych wątpliwości na przykładzie fundamentalnych dla teorii autorytaryzmu związków łączących RWA z etnocentryzmem. Przedstawia analizy badania sondażowego wykonanego na dużej próbie dorosłych Polaków ($N = 400$). Wynika z nich, że skumulowany efekt prawicowej ideologii związanej z RWA wyjaśnia 60% wariancji tego zjawiska, co pozwała pozostałe 40% zmienności uznać za łączny efekt czynników nieideologicznych. Z analiz wynika, że to nie prawicowy autorytaryzm należy uznać za źródło etnocentrycznej ksenofobii i wrogości. Czynnikiem odpowiedzialnym za to zjawisko jest zawarty w RWA ogromny ładunek konserwatywno-tradycjonalistycznego światopoglądu. W świetle przedstawionych wyników można uznać, że praktyczna użyteczność skali RWA jest więcej niż wątpliwa.

Słowa kluczowe: autorytaryzm prawicowy, prawicowy światopogląd, konserwatywno-tradycjonalizm, etnocentryzm

Od opublikowania przez zespół Theodora Adorno (1950) słynnej pracy *The authoritarian personality* minęło 60 lat. Zasadniczym celem projektu realizowanego przez badaczy z Uniwersytetu w Berkeley było wskazanie osobowościowych właściwości człowieka predestynujących go do popierania faszyzmu. Najważniejsza hipoteza Adorno głosiła, że za gotowość do przyjmowania ideologii antydemokratycznych odpowiada autorytaryzm – specyficzna struktura osobowości, do której pomiaru skonstruowano tzw. skalę F (stosowaną później przez dziesięciolecie jako wskaźnik autorytaryzmu). Wyniki badań wykonanych z jej użyciem pokazały, że osobowość autorytarna można traktować jako syndrom dziewięciu kategorii postaw i przekonań (konwencjonalizm; autorytarna uległość; autorytarna agresja; antyincepcja;

przesady i stereotypy; władza i twardość; destruktywizm i cynizm; projekcja; wybujała seksualność).

Ramy teoretyczne dla koncepcji sformułowanej przez grupę Adorno wyznaczały psychoanalityczne idee Freuda, co implikowało ujęcie autorytaryzmu w kategoriach zjawiska mającego psychodynamiczną genezę. W ciągu sześćdziesięciu lat dzielących nas od pierwszego wydania *The authoritarian personality* pojawiło się wiele prac zmierzających zarówno do zasadniczej rewizji teoretycznego statusu samego pojęcia, jak i do udoskonalenia jego pomiaru. Według Oesterreicha (2005) w zasadzie każdą z nowych propozycji można przyporządkować do jednego z trzech kierunków poszukiwań: w pierwszym mieszczą się próby redefinicji pierwotnej koncepcji osobowości autorytarnej (np. Rokeach, 1960; Altemeyer 1981); do drugiego zaliczyć można próby zawężenia samego konstrukt do jednego, centralnego wymiaru, przy zachowaniu jego statusu jako cechy osobowości (np. Eysenck, 1954); natomiast trzeci charakteryzuje się całkowitym

---

Piotr Radkiewicz, Instytut Psychologii, Polska Akademia Nauk, plac Defilad 1, 00-901 Warszawa, e-mail: piorad@psychpan.waw.pl

odrzucając psychodynamiczną genezę osobowości autorytarnej, połączonym z koncentracją na samym zjawisku i jego behawioralnej ekspresji (np. Duckitt, 1989; Feldman, 2003).

Niczego nie ujmując tak wybitnym badaczom, jak Rokeach, Eysenck czy Duckitt, można chyba bez szczególnych kontrowersji wyrazić pogląd, że obecnie na żywy wciąż nurt badań nad autorytaryzmem największy wpływ mają idee sformułowane w pracach Roberta Altemeyera (1981, 1988, 1996). Wyznaczyły one kilka podstawowych kierunków refleksji w tym obszarze badań. Altemeyer, traktując nadal autorytaryzm jako wymiar struktury osobowości, odrzucił jednoznacznie psychoanalityczne wyjaśnienia jego źródeł, a w poszukiwaniu przyczyn autorytarnej agresji odwołał się do teorii społecznego uczenia się Bandury (1977). Według nowego podejścia, autorytarna agresja ma największą szansę bezpośredniej ekspresji, gdy pojawia się paralelizm dwóch zjawisk: przeżywanie negatywnych emocji (złość, poczucie krzywdy, zazdrość), generujące skłonność do wrogich i agresywnych zachowań, oraz pewien system przekonań o świecie społecznym, który osłabia moralne i społeczne hamulce przed jej wyrażaniem. Ów system to wiara w „zagrożający świat”, ideologiczny lęk społeczny, czyli permanentne przekonanie, że porządek świata otaczającego jednostkę jest przez kogoś zagrożony.

Rezultaty długoletnich badań i analiz statystycznych skłoniły Altemeyera do wniosku, że spośród trzech komponentów oryginalnego modelu Adorno, tylko trzy – uległość, agresja i konwencjonalizm – wykazują silne i stabilne interkorelacje. W rezultacie skonstruowana przez niego skala mierzy ścisłą kowariancję trzech kategorii postaw: (1) uległość wobec ustanowionej i społecznie legitymizowanej władzy; (2) agresję w postaci intencjonalnej chęci wyrządzenia innym krzywdy fizycznej lub psychicznej w imieniu tejże władzy; i (3) konwencjonalizm zachowań społecznych, dotyczący norm i zwyczajów ustanowionych przez autorytety.

Dla współczesnej psychologii politycznej i jej codziennej praktyki badawczej najważniejsze jest jednak, w jaki sposób Altemeyer zoperacjonalizował swój konstrukt. Szczególne kontrowersje budzi to, że z biegiem lat zaczął on utożsamiać autorytaryzm z autorytaryzmem pravicowym (*right-wing authoritarianism*, RWA), traktując go jako zjawisko charakterystyczne dla zwolenników pravicowych ideologii. Choć w pierwotnym zamyśle miało to być politycznie indyferentny wymiar osobowości, podejmowane przez Altemeyera (por. 1996) próby pomiaru autorytaryzmu lewicowego (mającego *de facto* charakter lewicowo-rewolucyjny) zakończyły się niepowodzeniem. Okazało się m.in., że wśród badanych nie można

wychwycić osób osiągających relatywnie wysokie wyniki na skali lewicowego autorytaryzmu oraz, co gorsza, że wyniki na tej skali korelują pozytywnie z autorytaryzmem pravicowym.

Pomiar autorytaryzmu a pravicowy światopogląd

Po publikacji *The authoritarian personality* bardzo szybko pojawiły się głosy krytykujące sposób pomiaru autorytaryzmu. Za największy mankament skali F uznano, iż zawiera ona niemal te same treści, które charakteryzują pravicowo-konserwatywną ideologię. W krytyce celował Rokeach (1960), dowodzący że człowiek może popierać demokratyczne w treści przekonania, a jednocześnie być zamknięty w swoim sposobie myślenia i nietolerancyjny dla wszystkich, którzy myślą inaczej. Był to punkt wyjścia do badań nad dogmatyzmem, definiowanym jako wolny od ideologicznych treści zbiór formalnych cech myślenia człowieka i struktury przekonań determinującej przyjmowanie określonych postaw politycznych.

Wśród krytyków zarzucających pomiarowi autorytaryzmu nadmierne obciążenie pravicową ideologią Rokeach był najważniejszym reprezentantem stanowiska głoszącego, że skala F mierzy wyłącznie autorytaryzm pravicowy (pravicowe formy nietolerancji) i hierarchiczne relacje społeczne. Ten nurt krytyki nie podważał jednak teoretycznego sensu konstruktów i nie negował jego potencjału. Pośród badaczy, którzy posunęli się znacznie dalej, na szczególną uwagę zasługuje Wilson i jego prace. Autor ten w praktyce zredukował autorytaryzm do szeroko rozumianej ideologii konserwatywnej, uważając, że konserwatyzm jest „ogólnym czynnikiem leżącym u podstaw pełnego spektrum postaw społecznych” lub też „wymiar osobowości, o którego istnieniu można wnioskować z organizacji tych postaw” (Wilson, 1973, s. 4).

Skala pravicowego autorytaryzmu Altemeyera jest obecnie najpopularniejszym i cieszącym się największym uznaniem narzędziem do pomiaru autorytaryzmu. Ponieważ jest powszechnie uważana za zmodyfikowaną i udoskonaloną wersję skali F, bardzo niepokoi fakt, że te same zarzuty, które sformułowano wobec skali Adorno, można właściwie w sposób automatyczny postawić skali RWA. Zdaniem jednego z oponentów (Oesterreich, 2005), trudno nie zauważyć, że Altemeyer, choć wniósł do obszaru badań nad autorytaryzmem precyzyjną i raczej powszechnie akceptowaną definicję samego zjawiska (kowariancja trzech kategorii postaw: uległości, agresji i konwencjonalizmu), zaoferował do jego pomiaru narzędzie mierzące konserwatywno-tradycjonalistyczną ideologię, charakterystyczną dla radykalnej prawicy. Powtarzają się zatem te same zarzuty, a krytyków nadal

nie brakuje. Odwołam się jedynie do opinii kilku z nich, jak się wydaje najbardziej wpływowych.

Od lat należy do nich Ray, który wielokrotnie kwestionował zdolność skali RWA do przewidywania autorytarnych zachowań, przedstawiając wiele dowodów na to, że mierzy ona raczej konserwatyzm niż autorytaryzm (Ray, 1985). Krytyki nie szczędzi też Feldman. W jednej ze swoich prac (1989) opisuje moralny tradycjonalizm i autorytaryzm – dwa odrębne czynniki, które manifestują się w ideologii konserwatywnej. Wyniki jego badań prowadzą do wniosku, że budując swoją skalę, Altemeyer dokonał agregacji tych wymiarów.

Podobne tezy znajdziemy w licznych pracach Duckitta. Na przykład w jednej z nich (Duckitt i Fisher, 2003), korzystając z procedury sędziów kompetentnych, dzieli on itemy RWA na dwie odrębnie mierzone części: „prawdziwy” autorytaryzm i konserwatyzm. W innym miejscu (Duckitt, Bizumic, Krauss i Heled, 2010) przedstawia obszerne studium empiryczne, w którym dowodzi, że RWA składa się z trzech jakościowo odrębnych komponentów: autorytaryzmu (agresja), konserwatyizmu (uległość) i tradycjonalizmu (konwencjonalizm).

Altemeyer nie pozostawał obojętny na głosy krytyki. Konsekwentnie jednak bronił stanowiska, że pomiar skalą RWA nie jest tożsamy z pomiarem konserwatyizmu (por. Altemeyer, 1988). Zgodził się z poglądem, że autorytaryzm wiąże się ściśle z konserwatyżmem, jego zdaniem jednak tylko prawicowy, a nie lewicowy (por. Altemeyer, 1981). Wskazywał, że ludzie autorytarni są prawicowcami, ponieważ popierają tradycyjny ład społeczny i legitymizujące go autorytety. Istnienia lewicowego autorytaryzmu nie udało mu się jednak dowieść, nie wiemy więc, kim są domniemani autorytarni lewicowcy. Dla Altemeyera prawicowy autorytaryzm ma szczególne znaczenie polityczne, ponieważ buduje klimat poparcia dla represyjnych działań rządu. Jest to „stan umysłu, chęć ujrzenia destrukcji demokratycznych instytucji” (1988, s. 3). Konserwatyzm uznaje za dyspozycję do „ochrony status quo i utrzymywania stabilności systemu społecznego... bliską konwencjonalizmowi, czyli jednemu z elementów szerszego zbioru postaw używanych przez mnie do definicji autorytaryzmu” (1988, s. 8). A przecież, jak twierdzi z naciskiem Altemeyer, społeczno-polityczne konsekwencje pokazywane przez skalę RWA są całościową implikacją współwystępowania tych kilku postaw.

O chaosie terminologicznym panującym w tej dziedzinie niech świadczy następujący fakt. W książce *Measures of political attitudes* (Robinson, Shaver i Wrightsman, 1999), znanej i cenionej publikacji będącej czymś w rodzaju kompendium wiedzy na temat pomiaru postaw politycznych, skala RWA została umieszczona wśród narzędzi

do pomiaru liberalizmu\–konserwatyżmu. Autorka tego zabiegu stwierdza, że autorytaryzm jest czymś na kształt pomostu łączącego dwa główne obszary badań nauk politycznych: tolerancję polityczną i liberalizm–konserwatyżm (Knight, 1999). Autorytaryzm mógłby więc zostać potraktowany jako miara politycznej tolerancji, ale ze względu na teoretyczną bliskość do konserwatyżmu został uznany za jedną z jego miar.

Ogólnie rzecz biorąc, należy jednak zauważyć, że poglądy takich badaczy, jak Ray, Feldman i Duckitt stanowią mniejszość. Dominuje raczej stanowisko, że skala RWA jest silnym predyktorem wielu antydemokratycznych i społecznie szkodliwych postaw, przekonań, zachowań itd. Słabości metodologiczne i inne wątpliwości z nią związane przesłania argument o użyteczności narzędzia, poparty wielkością uzyskiwanych współczynników i miar dopasowania. Bezdyskusyjnie, istniejąca od trzydziestu lat (choć sukcesywnie modyfikowana) skala RWA jest empirycznie bardzo efektywna i produktywna. Wobec trwających już bez mała sześćdziesiąt lat sporów (bez żadnych widoków na ich rozstrzygnięcie) o teoretyczny status pojęcia, jego definicję i trafność pomiaru, nawet trudno się dziwić, że argument ten wydaje się decydujący.

Test użyteczności narzędzia.

Analiza związków RWA z etnocentryzmem

RWA jest przez Altemeyera uznawany za cechę osobowości. Wielu badaczy uważa z kolei, że jest to zbiór przekonań o świecie społecznym (ideologia), którego osobowościowe źródła tkwią w dyspozycji do społecznego konformizmu (np. Duckitt, 2001; Duckitt i Fisher, 2003). Z innej perspektywy teoretycznej RWA może być swego rodzaju konstruktem poznawczym pośredniczącym między sferą umysłowego poznania (np. style poznawcze, potrzeba domknięcia poznawczego, wnioskowanie moralne) i przekonaniami o charakterze ideologicznym (np. Cornelis i Van Hiel, 2006; Crowson, Toma i Hestevold, 2005). Są i tacy, którzy, inaczej definiując autorytaryzm, odrzucają skalę RWA jako nieadekwatną do pomiaru tego zjawiska (np. Feldman, 2003).

Wymienione stanowiska oznaczają inne (w większości dramatycznie inne) spojrzenie na status teoretyczny RWA. Taka wieloznaczność sama w sobie prowadzi do odmiennej interpretacji faktów empirycznych, ale nie decyduje jeszcze o użyteczności bądź braku użyteczności narzędzia pomiaru. O tym przesądza jego trafność. Jeśli pominiemy wciąż nieznaną odpowiedź na kłopotliwe pytanie, czym w istocie RWA różni się od zbioru postaw i przekonań typowych dla skrajnie prawicowej ideologii, skala RWA może być nadal użytecznym narzędziem

badawczym. Nie może nim jednak być, gdyby okazało się, że jest jedynie wskaźnikiem prawicowo-konserwatywnej ideologii. Byłoby to nie tylko sprzeczne ze stanowiskiem Altemeyera, który oba te wymiary wyraźnie odróżniał, ale również z kanonami naukowego rozumowania. Skąd mielibyśmy wówczas wiedzieć, czy wnioski, które wyciągamy, stosując skalę RWA, odnoszą się do autorytaryzmu, czy do prawicowego światopoglądu?

Pierwszym kryterium użyteczności RWA jako odrębnej kategorii psychologicznej (czyli niedającej się sprowadzić do prawicowej ideologii) powinno być spełnienie następującego postulatu: (1) autorytaryzm prawicowy nie powinien być w całości (albo prawie w całości) wyjaśniany przez prawicowy światopogląd. Oczywiście nie może to być kryterium wystarczające. Jeśli zostanie spełnione, jego konsekwencją powinien być kolejny postulat: (2) ta część RWA, której nie da się zredukować do ideologii – nazwijmy ją roboczo „czynnikiem nieideologicznym” – powinna wchodzić samodzielnie w takie związki empiryczne, których należy oczekiwać na podstawie teorii autorytaryzmu. Gdyby i ten postulat został spełniony, resztki wątpliwości dotyczących użyteczności RWA powinna rozwiać pozytywna odpowiedź na postulat ostatni: (3) w przypadku tych związków, które są fundamentalne dla teorii autorytaryzmu, efekt czynnika nieideologicznego powinien być co najmniej tak samo silny, jak efekt prawicowej ideologii. Sądzę, że aby sprawdzić, jak powyższe postulaty działają w empirii, warto odwołać się do relacji łączących autorytaryzm z etnocentryzmem. Termin ten, wprowadzony przez socjologa Williama G. Sumnera (1906), oznacza taki pogląd na świat, według którego własna kultura jest punktem odniesienia do porównań z innymi grupami i narodami. W swoim klasycznym studium nad etnocentryzmem LeVine i Campbell (1972) stwierdzają, że istotą tego zjawiska jest spostrzeżenie własnej grupy jako centrum świata społecznego (faworyzacja swoich) i punkt odniesienia do oceny wszystkich innych grup (defaworyzacja obcych). Do nieodłącznych form ekspresji etnocentrycznej wizji świata społecznego należą: 1) nacjonalizm – przekonanie o wyższości własnej grupy etnicznej/narodowościowej, połączone z dążeniem do jej dominacji nad innymi grupami; oraz 2) niechęć i wrogość wobec innych grup etnicznych/narodowościowych, przejawiające się m.in. w postaci ksenofobii i uprzedzeń.

Analiza związków między autorytaryzmem i etnocentryzmem jest jednym z fundamentów teorii sformułowanej przez zespół Adorno. W jego badaniach różnice w orientacjach politycznych między osobami etno- i antyetnocentrycznymi były podstawą do sformułowania hipotezy, że za gotowość do przyjmowania ideologii

antydemokratycznych odpowiada osobowość autorytarna. W dziesiątkach badań pokazywano, że osoby autorytarne są etnocentryczne, skłonne do dyskryminacji i wrogości. W powszechnym przekonaniu badaczy cechy definicyjne autorytaryzmu implikują skłonność do obrony ustalonego porządku i agresję wobec wszystkich jednostek i grup, które faktycznie czy też w domniemaniu mogłyby ten porządek zburzyć. Można uznać, że konwencjonalizm zachowań, nacisk na przestrzeganie norm i szacunek dla autorytetów są to czynniki decydujące o tym, że autorytaryzm jest zjawiskiem warunkującym taką formę przynależności do grupy etnicznej czy narodowościowej, która implikuje poczucie etnocentrycznej wyższości, presję na zachowanie homogeniczności i kulturowej odrębności oraz gotowość do wykluczania z grupowej wspólnoty wszystkich, którzy swą odmiennością mogą jej zagrażać.

O etnocentryzmie osób autorytarnych przekonany jest także Altemeyer, określając je jako „głęboko etnocentryczne” (*profound ethnocentric*). W jednej ze swoich ostatnich publikacji pisze: „Dla osób autorytarnych o wiele bardziej niż dla innych ludzi naturalne jest spostrzeżenie świata w kategoriach podziału na swoich i obcych. Są tak bardzo etnocentryczni, że wypowiedziane przez nich stwierdzenie ‘Jeśli nie jesteś z nami, to znaczy, że jesteś przeciwko nam’ ani trochę nie dziwi. W silnie etnocentrycznym umyśle nie ma miejsca na stany pośrednie” (Altemeyer, 2006, s. 10).

Z taką wiedzą możemy wrócić do przedstawionych wcześniej postulatów, by nadać im konkretny, empiryczny sens. Przyjmując, że spełniony jest postulat pierwszy, mówiący, że (1) jakaś istotna część wariacji autorytaryzmu prawicowego jest niezależna od poglądów prawicowych, (2) czynnik nieideologiczny, czyli to, czego w RWA nie da się sprowadzić do prawicowej ideologii, powinien wchodzić w przewidywane przez teorię autorytaryzmu, pozytywne związki z różnymi formami etnocentryzmu, a (3) jego efekty powinny być co najmniej tak samo silne, jak efekty prawicowej ideologii.

Metoda badawcza

W analizach wykorzystano dane z badania sondażowego przeprowadzonego metodą bezpośredniego wywiadu ankieterskiego z użyciem kwestionariusza badawczego typu „papier i ołówek”. Badaniem objęto 400 respondentów ze wszystkich regionów kraju¹.

Wśród 400 respondentów znalazło się 52% kobiet i 48% mężczyzn. Były to osoby w bardzo zróżnicowanym wieku – 23% w przedziale 18–30 lat, 30% w przedziale 31–45, 26,8% między 46 a 60 lat i 20,3% powyżej 60. roku życia. Wykształcenie podstawowe i niższe miało

24,8%, zawodowe 25%, średnie (ogólnokształcące, zawodowe) i pomaturalne 34,4%, a wyższe 15,8% wszystkich badanych. Próba charakteryzowała się także odpowiednim zróżnicowaniem pod względem wielkości miejscowości zamieszkania – 37,8% respondentów mieszkało na wsi; 14,6% w miastach do 20 tys., 18,3% w miastach od 20 do 100 tys., a 29,3% w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Procedura doboru respondentów miała charakter losowo-kwotowy. Oznacza to, że próba była wyraźnie mniejsza niż standardowe próby losowo-reprezentatywne, natomiast swoją strukturą bardzo dobrze odzwierciedlała kompozycję populacji dorosłych Polaków pod względem takich kryteriów, jak region zamieszkania, miejsce zamieszkania, płeć, wiek i wykształcenie².

Kwestionariusz zawierał narzędzia do pomiaru prawicowego autorytaryzmu, wybranych wymiarów światopoglądowo-ideologicznych i różnych form etnocentryzmu. Ich krótka charakterystyka znajduje się poniżej. Skala mierząca autorytaryzm w pełnym brzmieniu została umieszczona w załączniku.

Autorytaryzm prawicowy

Oryginalne narzędzie Altemeyera w różnych okresach liczyło od 20 do 30 pozycji (Altemeyer, 1988, 1996, 2006). W badaniu zastosowano wersję zawierającą 20 pozycji, wzorowaną na tej, której używał w swoich badaniach Duckitt (2001; Duckitt i Fisher, 2003). Rzetelność wewnętrzna narzędzia mierzona współczynnikiem α Cronbacha wynosiła 0,80.

Prawicowa ideologia

Lewicowość i prawicowość są tradycyjnie związane z orientacją na dwa różne systemy wartości. Poglądy lewicowe na plan pierwszy wysuwają równość praw ekonomicznych, politycznych i społecznych, zniesienie przywilejów i bezpieczeństwo socjalne obywateli. W poglądach prawicowych centralną rolę odgrywa przywiązanie do wartości tradycyjnych (religia, naród, rodzina) oraz konserwatyzm, oznaczający chęć zachowania *status quo* struktury społeczno-ekonomicznej (por. Skarżyńska, 2005). Wielu autorów zauważa, że przez lewicowość i prawicowość nie da się opisać dwóch biegunów jednego koherentnego ideologicznie wymiaru (np. Boski, 1993; Kitschelt, 1994; Żukowski, 1996). Bliższy rzeczywistości jest raczej model dwuwymiarowy, w którym wymiar pierwszy ma charakter klasowy (społeczno-ekonomiczny), a drugi tożsamościowy (etniczno-religijny). W tym kształcie pokrywa się on w dużym stopniu z czteropolową kombinacją dwóch kulturowych wymiarów wartości: hierarchiczności–egalitaryzmu i indywidualizmu–kolektywizmu (autonomii–zakorzenienia). Taki pogląd

został przyjęty i w tym opracowaniu. Do zbioru wskaźników ideologii prawicowej włączono narzędzie mierzące dwa odrębne aspekty prawicowości: światopoglądowy (tożsamościowy) i ekonomiczny.

Niezwykle istotnym komponentem prawicowej orientacji jest konserwatyzm moralno-obyczajowy, cechujący się bardzo rygorystycznym podejściem do tradycyjnych wzorców zachowań. Do opisu tej sfery przekonań posłużyły wskaźniki moralnego konserwatyizmu i moralnego tradycjonalizmu. Pierwszy z nich dotyczy preferencji moralnych przejawianych w szeroko rozumianym stylu życia. Wyraża stosunek jednostki do wielu kwestii obyczajowych, silnie obciążonych oceną moralną płynącą zazwyczaj – choć stwierdzenia umieszczone w narzędziu nie formułują tego *explicite* – z przekonań religijnych (aborcja, konkubinat, homoseksualizm, antykoncepcja, zażywanie narkotyków, rodzina, tradycyjne role związane z płcią, małżeństwa mieszane rasowo). Wskaźnik moralnego tradycjonalizmu jest bardzo zbliżony znaczeniowo. Skupia się na standardach moralnych dotyczących kwestii wolności seksualnej, konkubinatów, rozwodów i osłabienia tradycyjnych więzi rodzinnych. Wyróżnia go duży ładunek negatywnych sądów oceniających, odnoszących się do wpływu wymienionych zjawisk na ogólną kondycję całego społeczeństwa.

Konstytutywnym składnikiem orientacji prawicowej jest religijność, połączona z nakazem przestrzegania prawd wiary w życiu codziennym. Uwzględniając ten fakt, do zmiennych „ideologicznych” włączono wskaźnik fundamentalizmu religijnego. Narzędzie to nie koncentruje się na znajomości i aprobacie prawd wiary, nie jest też bezpośrednim wskaźnikiem siły uczuć religijnych, intensywności praktyk czy akceptacji doktryny moralnej promowanej przez konkretne wyznanie. W tym ujęciu religijności abstrahuje się od treści przekonań. Rdzeń fundamentalizmu religijnego stanowi przekonanie, że własna religia jest jedynie słuszną prawdą o świecie, a skrupulatne przestrzeganie jej zasad stanowi warunek zbawienia. U fundamentalistów postrzeganie świata społecznego ma szczególny charakter – religia staje się głównym kryterium jego opisu i porządkowania. Konstrukty ten jest w zasadzie tożsamy z dogmatyzmem religijnym, wymiarem, który Wilson (1973) uznawał za jeden z siedmiu markerów „idealnego konserwatyizmu” (tzw. skala C). Altemeyer i Hunsberger (2005) przedstawiają wiele dowodów na to, że fundamentalizm religijny jest bardzo silnym korelatem prawicowego autorytaryzmu.

Do zestawu wskaźników relewantnych dla prawicowego światopoglądu włączono też pomiar klasycznego konserwatyizmu, doktryny filozoficznej uznawanej za *sui generis* prekursorkę orientacji prawicowej. Zgodnie

z teoretycznymi założeniami jest to konstrukt szerszy, bardziej abstrakcyjny niż narzędzia mające mierzyć osobowość czy postawy polityczne. W kanonie myśli konserwatywnej zawartej w dziełach najważniejszych przedstawicieli tego nurtu (np. Edmund Burke) centralne miejsce zajmuje teza, że wszelkie zmiany społeczne są niebezpieczne i zazwyczaj destruktywne. Oznacza to konieczność obrony istniejącego porządku społeczno-ekonomicznego oraz zachowywania i umacniania tradycyjnych wartości.

Poniżej znajdują się szczegółowe opisy wymienionych narzędzi, uwzględniające informacje o ich długości, parametrach psychometrycznych i zawartości treściowej.

Prawicowość światopoglądowa i ekonomiczna. Narzędzie autorstwa Wojciszke zbudowane jest z dwóch podskal (każda wskaźnikowana przez 10 pozycji). Podskale, światopoglądowa i ekonomiczna, osiągnęły odpowiednio rzetelność $\alpha = 0,82$ i $0,75$. Przykładowe pozycje dla podskali światopoglądowej: „Wartości chrześcijańskie powinny być w Polsce szczególnie chronione”, „Polska powinna być przede wszystkim dla Polaków”, „Życie poczęte powinno podlegać bezwzględnej ochronie prawnej”; dla podskali ekonomicznej: „Najbogatsi płacą obecnie zbyt wysokie podatki”, „Duże różnice w dochodach są niezbędne do zapewnienia w Polsce dobrobytu”, „Gospodarka powinna być centralnie planowana przez państwo” (odwrotne kodowanie).

Konserwatyzm klasyczny. Wykorzystano 9-itemową skalę autorstwa McClosky'ego (1958). Jej rzetelność wewnętrzna wyniosła $\alpha = 0,72$. Przykładowe pozycje: „Jeśli zaczynamy bardzo zmieniać to, co już istnieje, przeważnie będzie to potem działało gorzej”, „Powinniśmy szanować pracę naszych przodków i nie uważać, że wiemy wszystko lepiej niż oni”, „Lepiej jest trzymać się tego, co się ma, niż próbować nowych rzeczy, o których nie ma się pojęcia”.

Konserwatyzm moralny. Skala opracowana przez Walda, Owena i Hilla (1988). Jest zbudowana z 10 pozycji, których wewnętrzne skorelowanie daje rzetelność $\alpha = 0,77$. Przykłady: „Lokalne władze powinny mieć możliwość zakazu rozpowszechniania książek lub filmów, które ich zdaniem są szkodliwe społecznie”, „Kobiety są najszcześniejsze, kiedy zajmują się domem i wychowaniem dzieci”, „Posiadanie do prywatnego użytku marihuany powinno być prawnie zakazane”.

Moralny tradycjonalizm. Skala autorstwa Conovera i Feldmana (1981), składająca się z 8 pozycji. W badanej

próbie uzyskała rzetelność $\alpha = 0,82$. Przykłady: „W dzisiejszych czasach mamy zbyt wiele swobody i luzu w sferze seksu i innych spraw obyczajowych”, „Zmiany obyczajowe, takie jak rozwody, konkubinaty czy związki homoseksualne, to oznaki coraz większego upadku moralności”, „Świat się cały czas zmienia, a my powinniśmy dostosowywać do tych zmian nasze spojrzenie na zachowania moralne”.

Fundamentalizm religijny. Skala opracowana przez Altemeyera i Hunsbergera (2005), składa się z 12 pozycji. W badaniu osiągnęła rzetelność wewnętrzną $\alpha = 0,90$. Przykłady: „Ludzkość otrzymała od Boga całkowity, niezawodny przewodnik do szczęścia i zbawienia, którego należy się bezwzględnie trzymać”, „Święte pisma mogą zawierać pewne prawdy uniwersalne, ale nie powinno się ich przyjmować dosłownie, od początku do końca jako prawdy całkowite” (odwrotne kodowanie), „Tylko wiara w jedyną, prawdziwą religię umożliwia prowadzenie najlepszego, najbardziej wartościowego, wypełnionego sensem życia”.

Etnocentryzm

Nacjonalizm. Użyto składającej się z 8 pozycji skali autorstwa Skarżyńskiej (2005). Rzetelność wewnętrzna tej skali w badanej próbie wynosiła $\alpha = 0,89$. Przykłady: „Wolę być Polakiem niż obywatelem jakiegokolwiek innego kraju na świecie”, „Ogólnie rzecz biorąc, Polska jest lepszym krajem niż większość innych krajów”, „Świat byłby lepszy, gdyby ludzie z innych krajów byli podobni do Polaków”.

Ksenofobia. Jest to wskaźnik zgeneralizowanej niechęci do obcych (4 pozycje), zaczerpnięty z badań International Social Survey Programme (Cichomski i in., 2002), w kolejnych badaniach poszerzony do 10 pozycji (Radkiewicz, 2009). W tej próbie miara uzyskała rzetelność $\alpha = 0,82$. Przykłady: „Cudzoziemcy przyczyniają się do zwiększenia przestępczości”, „Cudzoziemcy są przeważnie nieufni i wrogo nastawieni do Polaków”, „Cudzoziemcy czynią Polskę bardziej otwartą na inne kultury i obyczaje” (odwrotne kodowanie).

Uprzedzenia narodowościowe. Do pomiaru uprzedzeń użyto powszechnie stosowanej skali Bogardusa (1933). Respondentom zadawano cztery pytania dotyczące, kolejno, osób pochodzenia niemieckiego, rosyjskiego, wietnamskiego i żydowskiego. Pytano ich, czy osoby tego pochodzenia „cieszą się ich sympatią”, czy „nie mieliby nic przeciwko temu, żeby ktoś z ich rodziny zawarł małżeństwo z taką osobą”, czy „mają pełne zaufanie do tych

osób” oraz czy „nie mieliby nic przeciwko temu, żeby taka osoba była ich sąsiadem”. Ogólna skala uprzedzeń została utworzona po uśrednieniu odpowiedzi dla wszystkich czterech nacji.

Wyniki analiz

W tej części opracowania zamierzam sprawdzić, na ile trzy postulaty, które wysunąłem wobec skali RWA, przystają do faktów empirycznych. Przedstawione analizy będą dotyczyły kolejno: 1) wewnętrznej struktury związków łączących zmienne wybrane do operacjonalizacji ideologii prawicowej; 2) podziału wariacji RWA na tę część, która jest wyjaśniana przez ideologię prawicową i tę, która nie jest z nią związana; oraz 3) porównania związków etnocentryzmu i prawicowego autorytaryzmu w dwóch wariantach – dla pełnej skali RWA i z jej podziałem na składowe: ideologię prawicową i czynnik nieideologiczny.

Struktura związków pomiędzy wskaźnikami prawicowej ideologii

W Tabeli 1 przedstawiono macierz interkorelacji zmiennych „światopoglądowych”. Wartości i znaki niemal wszystkich współczynników pokazują, że udało się zrealizować podstawowy zamiar badawczy, polegający na zgromadzeniu obok siebie i empirycznym pomiarze takich wymiarów ideologicznych, które w sposób wystarczająco szeroki opisują prawicowy światopogląd. Jedynym, ale bardzo wyraźnym rysem na tym koherentnym obrazie interkorelacji są ujemne (wszystkie, bez wyjątku) korelacje miary prawicowości ekonomicznej. Zjawisko to jest jednak tylko pozornie zaskakujące. Niejednokrotnie wskazywano bowiem, że w polskiej rzeczywistości społeczno-politycznej dwa fundamentalne składniki prawicowości – światopoglądowy i ekonomiczny – nie muszą być pozytywnie skorelowane (por. Boski, 1993; Van Hiel, Duriez i Kossowska, 2006; Żukowski,

1996), a nawet – o czym przekonują wyniki umieszczone w Tabeli 1 – mogą stać ze sobą w wyraźnej sprzeczności ($r = -0,43; p < 0,01$).

O tym, że wszystkie wzięte tu pod uwagę wymiary ideologiczne mogą być potencjalnie relevantnymi predyktorami autorytaryzmu prawicowego, świadczy ich skorelowanie z miarą RWA – od $r = 0,34$ dla konserwatyizmu klasycznego do $r = 0,69$ dla konserwatyizmu moralnego. Jakościowy wyjątek, wynikający z kierunku zależności, stanowi korelacja autorytaryzmu i prawicowości ekonomicznej. Pokazuje ona, że o ile wysokiemu poziomowi RWA bardzo silnie sprzyjają kluczowe aspekty światopoglądu prawicowego, o tyle w wymiarze przekonania ekonomicznych prawicowy autorytaryzm idzie w parze z lewicowością ($r = -0,37; p < 0,01$).

Analiza interkorelacji w Tabeli 1 nie odpowiada jednak na dwa istotne pytania. Po pierwsze, nie wiemy, czy sześć użytych tu zmiennych obserwowalnych możemy potraktować jako empiryczne wskaźniki jednorodnego, nadrzędnego wymiaru. Po drugie, w zależności od tego, czy mamy do czynienia z jednym, czy z większą liczbą takich „superwymiarów”, pojawia się pytanie o ich treściową interpretację. Czym są te zmienne latentne?

Na pytanie o ukrytą strukturę badanego zjawiska odpowiadają wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej (Tabela 2). Analiza ta, przeprowadzona metodą głównych osi czynnikowych, wykazała obecność dwóch czynników, z których dla nas najbardziej interesujący jest pierwszy, wyjaśniający 46,5% całkowitej wariacji zmiennych obserwowalnych. Zauważamy, że po wyodrębnieniu czynników wszystkie zmienne uzyskują wysokie albo bardzo wysokie ładunki na czynniku pierwszym (w przypadku prawicowości ekonomicznej jest to ładunek ujemny). Potwierdza to wcześniejsze spostrzeżenie (por. Tabela 1), że posiadają one, bez wyjątku, bardzo pokaźny komponent wariacji wspólnej. Źródłem tej wariacji jest znacznie szerszy, nadrzędny względem nich czynnik latentny.

Tabela 1.
Macierz interkorelacji

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Konserwatyzm klasyczny(1)						
Konserwatyzm moralny (2)	0,25**					
Moralny tradycjonalizm (3)	0,27**	0,66**				
Fundamentalizm religijny (4)	0,26**	0,60**	0,50**			
Prawicowość światopoglądowa (5)	0,35**	0,65**	0,55**	0,60**		
Prawicowość ekonomiczna (6)	-0,45**	-0,20**	-0,27**	-0,29**	-0,43**	
Autorytaryzm – RWA	0,34**	0,69**	0,64**	0,56**	0,65**	-0,37**

** $p \leq 0,01$

Tabela 2.
Analiza czynnikowa: macierze ładunków czynnikowych

	Ładunki po wyodrębnieniu		Ładunki po rotacji	
	(1)	(2)	(1)	(2)
Konserwatyzm moralny	0,82	0,35	0,89	–
Prawicowość światopoglądowa	0,81	–	0,69	0,42
Moralny tradycjonalizm	0,71	–	0,70	–
Fundamentalizm religijny	0,70	–	0,66	0,26
Konserwatyzm klasyczny	0,45	–0,34	–	0,51
Prawicowość ekonomiczna	–0,52	0,62	–	–0,80

Uwaga: w tabeli pokazano tylko te ładunki czynnikowe, których wartość przekracza 0,25

Po wyodrębnieniu dwuczynnikowej struktury cztery z sześciu wskaźników zdecydowanie silniej ładują czynnik pierwszy, natomiast dwa (konserwatyzm klasyczny i prawicowość ekonomiczna) zachowują się w sposób ambiwalentny – mają wysokie ładunki zarówno na pierwszym, jak i na drugim czynniku. Niestety, w oparciu o taki wzorzec wyników zrozumienie sensu drugiego czynnika nie jest możliwe (wyjaśnia on 11,2% wariacji całkowitej). Zgodnie z logiką analizy czynnikowej, jego psychologiczną interpretację powinno ułatwić dokonanie rotacji, czyli takiego przesunięcia osi czynników względem ich początkowego położenia, które upraszcza strukturę czynnikową. Rotacja wykonana metodą *varimax* (procedura minimalizująca liczbę zmiennych mających wysokie ładunki na kilku czynnikach) przynajmniej częściowo spełniła swój cel. W jej efekcie wyraźnej krystalizacji uległa zawartość czynnika pierwszego, w którym szczególnie silny udział ma konserwatyzm moralny, pozostający

w bardzo ścisłej kowariancji z prawicowością światopoglądową, moralnym tradycjonalizmem i fundamentalizmem religijnym (czynnik ten po rotacji wyjaśnia 37,6% wariacji całkowitej). Taka konfiguracja zmiennych jest, z jednej strony, bardzo bliska istoty tego, co zostało tu uznane za rdzeń prawicowej ideologii; z drugiej strony pokazuje brak treściowej koherencji pomiędzy tą ideologią a konserwatyzmem klasycznym i prawicową wizją ekonomii. Dwa ostatnie wymiary (z dominującą rolą prawicowości ekonomicznej) są z kolei głównymi komponentami czynnika drugiego (po rotacji wyjaśnia on 20,1% wariacji całkowitej). Jego jednoznaczna interpretacja wydaje się dość trudna, ale na obecnym etapie nie jest konieczna.

Ile jest prawicowej ideologii w prawicowym autorytaryzmie?

Celem analiz przedstawionych w tym paragrafie jest odpowiedź na pytanie, do jakiego stopnia zmienność prawicowego autorytaryzmu można wyjaśnić oddziaływaniem czynników konstytuujących prawicowy światopogląd. Zgodnie z planem analitycznym opisanym w postaci trzech postulatów, pozwoli to wydzielić z wariacji całkowitej RWA tę jej część, którą stanowi prawicowa ideologia (Postulat 1).

Tabela 3 przedstawia regresję skali RWA na sześć wskaźników prawicowej ideologii. Widoczne są trzy statystycznie istotne, dodatnie efekty. Zdecydowanie najsilniejszy jest niezależny efekt moralnego konserwatyizmu, drugi w kolejności efekt moralnego tradycjonalizmu, a trzeci prawicowości światopoglądowej. Te trzy predyktory wyjaśniają łącznie 60% wariacji RWA. Mimo wyraźnych związków z RWA, konserwatyzm klasyczny, fundamentalizm religijny i prawicowość ekonomiczna, przy kontroli pozostałych predyktorów, nie wnoszą do jego wariacji istotnego statystycznie wkładu.

Tabela 3.
Zmienne „światopoglądowe” jako predyktory RWA w analizie regresji

Predyktory	B(S.E.)	β	t(385)	η^2
Konserwatyzm klasyczny	0,04 (0,03)	0,05	1,2	0,004
Konserwatyzm moralny	0,29 (0,04)	0,33	6,6**	0,103
Moralny tradycjonalizm	0,21 (0,04)	0,24	5,3**	0,070
Fundamentalizm religijny	0,03 (0,02)	0,09	2,0	0,010
Prawicowość światopoglądowa	0,14 (0,04)	0,18	3,7**	0,036
Prawicowość ekonomiczna	–0,10 (0,03)	–0,10	–2,5	0,015

$R^2 = 0,609$; $R^2_{skoryg} = 0,603$; $F(6, 385) = 98,5^{**}$; $** p \leq 0,01$

Tabela 4.
Zmienne „światopoglądowe” jako predyktory RWA w analizie regresji krokowej

Predyktory	Krok 1	Krok 2	Krok 3	η^2
	β			
Konserwatyzm moralny	0,69**	0,47**	0,33**	0,107
Prawicowość światopoglądowa	–	0,34**	0,28**	0,098
Moralny tradycjonalizm	–	–	0,27**	0,086
R^2	0,482	0,550	0,588	
R^2 skorygowane	0,480	0,548	0,586	

** $p \leq 0,01$

Interkorelacje przedstawione w Tabeli 1 pokazują, że trzy statystycznie istotne predyktory tworzące model regresji w Tabeli 3 charakteryzują się bardzo silnym wewnętrznym skorelowaniem. Ze względu na tak duże zasoby zmienności wspólnej można by oczekiwać wystąpienia tzw. efektu współliniowości (nadmiernego skorelowania predyktorów), którego częstymi skutkami bywają niestabilność współczynników regresji i błędne oszacowanie siły efektu. Tabela 4 przedstawia wyniki tej samej analizy regresji, z tą różnicą, że wykonano ją metodą krokową (procedura polegająca na włączaniu, w kolejności opartej na sile skorelowania predyktora i zmiennej zależnej, tylko tych efektów, które są istotne statystycznie).

Regresja krokowa przynosi dwie korzyści. Po pierwsze, umożliwia lepszy wgląd we wzajemne zależności pomiędzy predyktorami. Widzimy więc, że jako pierwszy do równania wchodzi konserwatyzm moralny, dając już na wstępie $R^2 = 0,48$. Niezależny wkład kolejnych dwóch predyktorów, pomimo silnych interkorelacji, jest też znaczący – włączenie prawicowości światopoglądowej przynosi wzrost R^2 o 7%, a domykający ten zestaw moralny tradycjonalizm, przy kontroli dwóch poprzednich efektów, zwiększa R^2 o kolejne 4%. Ostatecznie otrzymujemy model wyjaśniający 59% wariacji RWA. Wielkość wchodzących do niego niezależnych efektów jest zbliżona (por. β -ty po Kroku 3), co oznacza, że każdy z nich reprezentuje istotny komponent ideologii związanej z prawicowym autorytaryzmem. Takie spostrzeżenie nie stoi w sprzeczności z innym, każącym podkreślić niespotykane wręcz silny efekt moralnego konserwatyizmu po pierwszym kroku analizy – predyktor ten, sam, bez żadnego wsparcia, wyjaśnia niemal połowę wariacji RWA.

Reasumując, udało się do tego momentu wyodrębnić bardzo silny i wewnętrznie spójny, skumulowany efekt prawicowej ideologii związanej z RWA. Zawiera on

charakterystyczne dla prawicowego światopoglądu elementy tożsamości narodowo-religijnej, połączone z przywiązaniem do tradycji i konserwatyzmem w sferze moralno-obyczajowej. Ze względu na wspomniany wcześniej dualizm terminu prawicowość (wymiar tożsamościowy i ekonomiczny), wydaje się, że – dla uwypuklenia jego światopoglądowego charakteru – efekt ten można nazwać ideologią konserwatywno-tradycjonalistyczną. Wyjaśnia on około 60% wariacji prawicowego autorytaryzmu, co – zgodnie z przyjętą tu logiką postępowania – pozwala pozostałe 40% zmienności uznać za łączny efekt czynników nieideologicznych, leżących poza testowanym modelem.

Model regresji liniowej zakłada możliwość podziału całkowitej wariacji zmiennej zależnej na dwie addytywne części składowe: regresję (część wariacji całkowitej wyjaśniana przez model) i resztę (wariancja niewyjaśniona przez model). W popularnych pakietach statystycznych, takich jak SPSS, obydwa efekty można bez problemu ująć ilościowo, zapisując je w postaci dwóch zmiennych: wartości przewidywanych i reszt regresji. W tym wypadku pierwsza z nowo utworzonych zmiennych reprezentować będzie „ideologię” (regresja), a druga czynniki pozaideologiczne (reszta).

Wydawało się znacznie lepszym rozwiązaniem, aby zmienną opisującą skumulowany efekt ideologii utworzyć w oparciu o model zawierający jedynie predyktory, które mają istotny statystycznie wkład w przewidywane wyniki. Dlatego w kolejnych analizach posługiwać się będą nowo powstałymi zmiennymi oszacowanymi przez model regresji krokowej (to druga ze wspomnianych korzyści płynących z użycia tej metody). Konserwatyzm-tradycjonalizm (wartości przewidywane) i czynnik nieideologiczny (reszty) są, co oczywiste, całkowicie niezależne. Natomiast korelacje obu tych wymiarów ze skalą RWA wynoszą, odpowiednio, $r = 0,77$ i $r = 0,64$ ($p < 0,01$).

Zanim przejdę do ostatniej części analiz, bardzo ważna uwaga. Zastosowana powyżej operacja separowania wartości przewidywanych i reszt odbiega od tradycyjnego zastosowania analizy regresji. Dzięki temu mogłem jednak, w sposób, który wydaje mi się najbardziej elegancki i prosty jednocześnie, skwantyfikować w postaci dwóch zmiennych addytywne elementy składowe RWA: ideologiczny (wartości przewidywane), czyli tę część wariacji RWA, która jest w całości wyjaśniana przez zmienne związane z prawicowym światopoglądem, i nieideologiczny (reszta regresji), zawierający wariację RWA wolną od prawicowej ideologii. Zabieg ten nie ma nic wspólnego z formułowaniem hipotez na temat kierunku związków między predyktorami i zmienną zależną. Również

samo pojęcie predykcji nie implikuje przyczynowości. Kierunkowe hipotezy na temat relacji przyczynowych w trójce RWA – prawicowa ideologia – etnocentryzm pojawiają się w następnej części analiz.

Prawicowy autorytaryzm i prawicowa ideologia jako predyktory etnocentryzmu

Na podstawie wyników przedstawionych w poprzednim paragrafie można przyjąć, że skala RWA, choć z ogromnym trudem, spełnia jednak Postulat 1, tj. nie mierzy wyłącznie prawicowej ideologii. Ostatnią część analiz poświęcę odpowiedzi na pytanie, czy spełnia też Postulaty 2 i 3. Posłużę mi do tego test empiryczny związków zachodzących pomiędzy skalą RWA i trzema wymiarami etnocentryzmu: nacjonalizmem, ksenofobią i uprzedzeniami narodowościowymi.

Składowe etnocentryzmu łączą wyraziste pozytywne interkorelacje oraz zgodne z oczekiwaniami związki z prawicowym autorytaryzmem. Uprzedzenia korelują silnie zarówno z ksenofobią ($r = 0,46$), jak i z nacjonalizmem ($r = 0,37$); nieco słabszy jest natomiast związek nacjonalizmu i ksenofobii ($r = 0,26$; wszystkie współczynniki istotne statystycznie na poziomie $p < 0,01$). Korelacje RWA z miarami nacjonalizmu, ksenofobii i uprzedzeń wynoszą, odpowiednio 0,51, 0,25 i 0,22 (wszystkie współczynniki istotne na poziomie $p < 0,01$).

Tabela 5 zawiera analizę regresji dla trzech zmiennych zależnych: nacjonalizmu, ksenofobii i uprzedzeń narodowościowych. Dla każdej z tych zmiennych przedstawiono porównanie dopasowania modelu (R^2) w sytuacji, kiedy (1) predyktorem jest skala RWA i (2) w ujęciu alternatywnym, kiedy zamiast RWA jako predyktory umieszczam w modelu jego dwie nieskorelowane ze sobą składowe: konserwatyzm-tradycjonalizm (wartości przewidywane z regresji RWA) i czynnik nieideologiczny (reszty

z regresji RWA). Są to zmienne obliczone wcześniej za pomocą analizy regresji krokowej (por. Tabela 4).

Który model, globalnego RWA (1) czy dwóch składowych RWA (2), lepiej wyjaśnia postawy etnocentryczne? Okazuje się, że we wszystkich przypadkach ten drugi. Dla nacjonalizmu podział RWA na dwie składowe zwiększa dobroć dopasowania o niemal 1/3 (z 0,26 do 0,33); dla ksenofobii i uprzedzeń narodowościowych wzrost R^2 jest mniej więcej 2,5-krotny (odpowiednio, z 0,06 do 0,15 i z 0,05 do 0,13). Co więcej, w modelu dwóch składowych czynnik nieideologiczny wykazuje słaby pozytywny związek jedynie z nacjonalizmem ($\beta = 0,14$), natomiast komponent ideologiczny jest we wszystkich trzech porównaniach predyktorem wyraźnie silniejszym niż RWA ($\beta = 0,56$ i 0,51 – nacjonalizm; $\beta = 0,37$ i 0,25 – ksenofobia; $\beta = 0,35$ i 0,22 – uprzedzenia)³.

Przekonany, że dla wykazania użyteczności skali RWA nie jest to konieczne, do tej chwili powstrzymywałem się z wprowadzaniem hipotez przyczynowych dotyczących wzajemnych relacji łączących RWA i prawicowo-konserwatywną ideologię. Twierdziłem jedynie, że na poziomie pomiaru RWA zawiera w sobie bardzo silny ładunek treści konserwatywno-tradycjonalistycznych. Wyniki przedstawione w Tabeli 5 tworzą jednak swoisty „kontekst odkrycia”, z którego jednoznacznie wynika, że konserwatyzm-tradycjonalizm można potraktować jako kluczowy wymiar pośredniczący w efektach przyczynowych między RWA i postawami etnocentrycznymi. Kierując się taką roboczą hipotezą, przeprowadziłem testy efektów mediacyjnych.

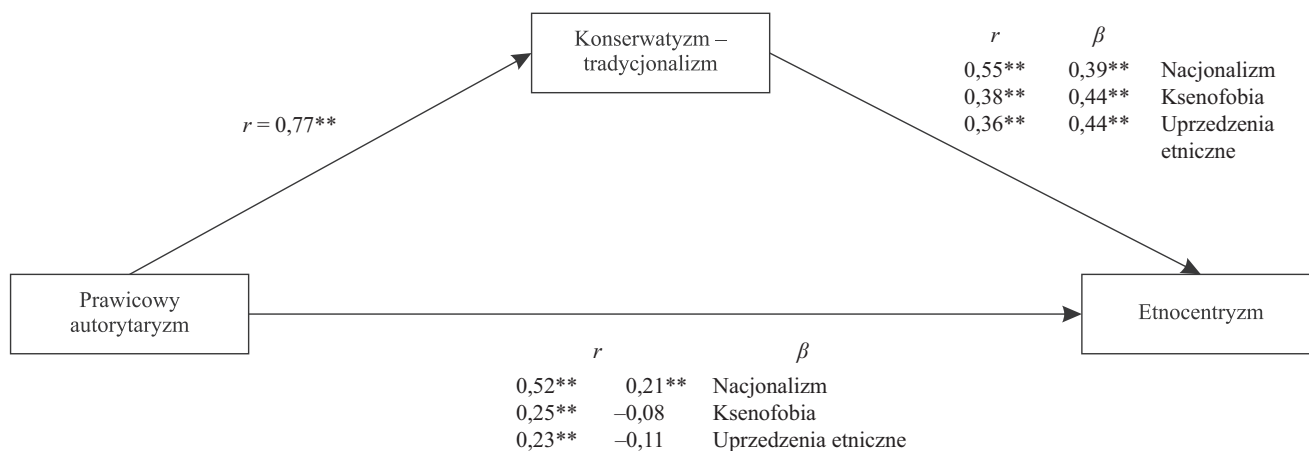
Trójkąt mediacyjny na Rysunku 1 pokazuje, do jakiego stopnia efekt RWA może być zapośredniczony przez prawicowy światopogląd. Konserwatyzm-tradycjonalizm został tu zoperacjonalizowany jako empirycznie odrębny wymiar – jest to wynik czynnikowy z tych samych

Tabela 5.

Prawicowy autorytaryzm i jego składowe jako alternatywne zestawy predyktorów etnocentryzmu

Predyktory	Nacjonalizm		Ksenofobia		Uprzedzenia	
	β	η^2	β	η^2	β	η^2
(1)						
Autorytaryzm-RWA	0,51**	-	0,25**	-	0,22**	-
R^2	0,26		0,06		0,05	
(2)						
Konserwatyzm-tradycjonalizm	0,56**	0,317	0,37**	0,014	0,35**	0,125
Czynnik nieideologiczny	0,14**	0,029	-0,05	0,003	-0,07	0,006
R^2	0,33		0,15		0,13	

** $p \leq 0,01$

** $p \leq 0,01$

Rysunek 1.

Ideologia prawicowa jako mediator związków pomiędzy RWA i etnocentryzmem.

zmiennych, które wcześniej utworzyły czynnik ideologiczny (punkt 2 analiz). Analiza czynnikowa ujawniła jeden czynnik wiążący 75% wariacji zmiennych obserwowalnych. Ładunki czynnikowe poszczególnych zmiennych wynosiły kolejno: 0,89 (konserwatyzm moralny), 0,85 (moralny tradycjonalizm) i 0,84 (prawicowość światopoglądowa).

Śledząc współczynniki r i β , odpowiadające kolejnym wymiarom etnocentryzmu, zauważamy, że we wszystkich trzech przypadkach można mówić o pełnej albo przynajmniej częściowej mediacji. Dla nacjonalizmu efekt RWA, wynoszący początkowo 0,52, przy kontroli K-T spada do 0,21, ale nadal jest obecny; dla ksenofobii z 0,25 zanika całkowicie do wielkości $-0,08$; dla uprzedzeń etnicznych również zanika, spadając z 0,23 do $-0,11$. Domniemane efekty mediacyjne spełniają tym samym tzw. kryteria nieformalne. Formalnym kryterium wykazania mediacji jest istotność statystyczna efektu. Najczęściej stosowany w tym celu test Sobela pokazuje, że warunek ten został spełniony (wartość statystyki wynosi, odpowiednio, 5,5, 5,6 i 5,7 przy $p < 0,01$).

Wyniki przedstawione w Tabeli 5 i na Rysunku 1 raczej nie pozostawiają wątpliwości. To nie prawicowy autorytaryzm, obojętnie, czy rozumiany jako ekspresja osobowości, czy jako koherentny zbiór postaw i przekonań psychospołecznych, generuje etnocentryczną ksobność i wrogość. Czynnikiem odpowiedzialnym za to zjawisko jest, zawarty w RWA, potężny ładunek konserwatywno-tradycjonalistycznego światopoglądu, a wszystko, co w RWA nie wiąże się bezpośrednio z ideologią, jest wobec podstawowych wymiarów etnocentryzmu niemal zupełnie

neutralne. Wnioski te pozostają w mocy również wtedy, gdy – traktując wyniki trzeciej części analiz jako przesłankę empiryczną – uznamy ideologię prawicowo-konserwatywną (K-T) za mediator związków RWA i etnocentryzmu.

Porównajmy uzyskane w analizach mediacyjnych współczynniki β . Kiedy zmienną zależną jest nacjonalizm, efekt K-T wynosi 0,39 a RWA 0,21; dla ksenofobii jest to, odpowiednio, 0,44 i $-0,08$, a dla uprzedzeń 0,44 i $-0,11$ (warto zauważyć, że w dwóch ostatnich przypadkach niezależny efekt RWA nie tylko traci istotność statystyczną, ale nawet zmienia kierunek).

Zakończenie

Skala do pomiaru prawicowego autorytaryzmu (RWA) Roberta Altemeyera należy do arsenału najpopularniejszych narzędzi wykorzystywanych przez psychologów politycznych. Na ogół badacze korzystają z niej, aby wyjaśnić/przewidywać postawy i zachowania nacechowane społeczno-polityczną nietolerancją. Na podstawie wyników bardzo wielu badań RWA jawi się jako jeden z kluczowych predyktorów większości zjawisk psychospołecznych o charakterze antydemokratycznym i represywnym wobec rozmaitych form społecznego, kulturowego i politycznego zróżnicowania. Niestety, popularność konstruktu nie idzie w parze z empiryczną klarownością narzędzia.

Przedstawiam opracowanie dotyczące użyteczności skali RWA. Odnosząc się do licznych zarzutów, mówiących, że narzędzie, choć powinno być wskaźnikiem autorytarnej osobowości, mierzy prawicowo-konserwatywną ideologię, poruszam w istocie problem jego trafności teoretycznej. Problem o tyle ważny, że nawet wśród badaczy,

którzy traktują prawicowy autorytaryzm i konserwatyzm jak odrębne zjawiska (choć blisko ze sobą powiązane), trudno doszukać się minimum wspólnego stanowiska na temat ich wzajemnej relacji. Sam Altemeyer (1988) jest skłonny utożsamiać konserwatyzm z autorytarnym konwencjonalizmem, ale są i inne opinie w tej kwestii. Na przykład Duckitt i jego współpracownicy (2010) dowodzą, że w trójelementowej kowariancji postaw, przez którą Altemeyer definiuje autorytaryzm, konwencjonalizm stanowi ekwiwalent tradycjonalizmu, a konserwatyzm to po prostu autorytarna uległość. Widoczny chaos pojęciowy pogłębia dodatkowo różnorodność poglądów dotyczących statusu teoretycznego samego konserwatyizmu (nie dotyczy to oczywiście doktryny filozoficznej). W ujęciu psychologicznym liberalizm–konserwatyzm to dla niektórych badaczy fundamentalny i bardzo szeroki wymiar osobowości, wyznaczający niezliczoną wręcz ilość ludzkich reakcji, preferencji i zachowań (np. Tomkins, 1965; Wilson, 1973); dla innych ogólna orientacja ideologiczna, będąca mediatorem pomiędzy sferami osobowości i wartości (np. Eysenck, 1954); a dla jeszcze innych jest to po prostu system wartości (np. Rokeach, 1973).

Ponieważ na poziomie teoretycznej refleksji nie znajdziemy jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o różnice między RWA i prawicową ideologią, warto – przechodząc na poziom pomiaru – odwołać się do trafności i praktycznej użyteczności samego narzędzia. Część empiryczną artykułu ukierunkowała teza, mówiąca, że jeśli skala RWA posiada wymienione walory, powinna spełniać kilka kryteriów sformułowanych w postaci empirycznych postulatów. Zostały one osadzone w teoretycznym kontekście ścisłych związków łączących autorytaryzm z etnocentryzmem. Przedstawione analizy pokazały, że pomiar RWA zawiera niezwykle silny, skumulowany efekt ideologii prawicowo-konserwatywnej. To właśnie ten komponent prawicowego autorytaryzmu jest silnym predyktorem różnych form etnocentryzmu. Ta część RWA, która nie jest tożsama z prawicowym konserwatyzmem, nie ma żadnego potencjału wyjaśniającego nacjonalizm, ksenofobię czy uprzedzenia.

Konkluzje takie mogą stać w sprzeczności z wynikami badań pokazujących, że RWA jest istotnym predyktorem postaw demokratycznych również wtedy, gdy kontrolowany jest wpływ konserwatyizmu (np. Crowson, 2007; Whitley i Lee, 2000). Sądzę, że rozbieżności te wynikają najprawdopodobniej z faktu, iż badacze na ogół nie stosują tak kompleksowego pomiaru ideologii prawicowo-konserwatywnej. Koncentrując się na pewnych jej aspektach (np. kwestiach moralnych), mogą pomijać inne, nie mniej istotne. Również w moim badaniu dodatkowe analizy pokazały, że istotny statystycznie efekt RWA wcale nie musi

zanikać, jeśli kontroli podlegają pojedyncze elementy ideologii prawicowej, a nie ich syntetyczna, kompleksowa miara.

Co przedstawione wyniki wnoszą do problematyki pomiaru prawicowego autorytaryzmu? Tekst należy potraktować jako kolejny głos krytyki wobec skali RWA. Brzmi ona następująco: choć wkład Altemeyera do obszaru badań nad autorytaryzmem jest ogromny, metoda, którą rozwiązał podstawowe metodologiczne problemy pomiaru, prowadzi ten nurt badań w ślepą uliczkę. Altemeyer, zdając sobie sprawę, że skala do pomiaru postaw nie może mierzyć cech osobowości, rozwiązał problem, definiując swój konstrukt jako autorytaryzm prawicowy, a narzędzie do jego pomiaru nazwał skalą prawicowego autorytaryzmu. Efektem tego jest narzędzie, które zamiast osobowości mierzy postawy, zamiast autorytaryzmu „w ogóle” mierzy autorytaryzm prawicowy i na dodatek, najprawdopodobniej, ów prawicowy autorytaryzm to po prostu prawicowo-konserwatywna ideologia. Świadomie przyjęta przez Altemeyera metodologia, polegająca na „rozmywaniu” komponentu ideologicznego (m.in. unikanie otwartych identyfikacji ideologicznych, politycznie „gorących” tematów i niepoprawnych politycznie radykalizmów), nie wydaje się trafna.

Wspominałem wcześniej o kilku badaniach, w których wprost wskazuje się pewne składowe autorytarnej kowariancji postaw jako elementy zbędne i nacechowane ideologią. Najdalej w tej kwestii idzie w jednej z ostatnich prac Duckitt (Duckitt i in. 2010), dowodząc, że konwencjonalizm to nic innego, jak tradycjonalizm, a uległość to konserwatyzm. Za istotę autorytaryzmu uznaje natomiast autorytarną agresję. I tu dochodzimy do kolejnej, wielokrotnie krytykowanej właściwości narzędzia Altemeyera. Zgodnie z jego koncepcją, skala RWA ma być narzędziem jednowymiarowym. Altemeyer chce nią mierzyć kowariancję trzech wymiarów, ale itemy, którymi wypełnia swoje narzędzie, nie są dobierane pod kątem pomiaru konkretnej składowej. W rezultacie większość z nich mierzy dwa albo nawet wszystkie trzy kowarianty. Autor doskonale zdaje sobie z tego sprawę i wręcz uważa to za zaletę swojego narzędzia (wychodząc z założenia, że kowariancja oznacza *de facto* nierozdzielność). Krytycy z kolei twierdzą, że metoda ta nie jest zgodna z kanonami psychometrii. Istnieją nawet opisane w literaturze próby „rafinacji” RWA do postaci trzech jednorodnych podskal (np. Funke, 2005). Bez względu na to, kto w tym sporze ma rację, opisana powyżej specyfika narzędzia nie pozwala w zasadzie na proste odseparowanie poszczególnych składowych i używanie ich niezależnie od siebie.

Artykuł ten może mieć również pewne implikacje teoretyczne. Jeżeli przyjmiemy, że 60% wspólnej wariancji

to nie powód, aby uznać dwa empiryczne zjawiska za tożsame, przedstawione wyniki potwierdzają stanowisko Altemeyera i innych badaczy przekonanych o odrębności RWA i prawicowego konserwatyzmu. Tyle, że argument ten wyraźnie błędnie w obliczu kilku innych faktów. Można wysunąć bardzo dobrze uargumentowaną tezę, mówiącą, że fundamentem teoretycznym i jednym z największych walorów praktycznych RWA jest jego potencjał wyjaśniający osobowościową dyspozycję do etnocentryzmu i wielu zjawisk pokrewnych. Tymczasem w świetle zaprezentowanych tu analiz, autorytaryzm, czy to jako dyspozycja osobowościowa, czy jako wymiar mentalności społeczno-politycznej, ma w rzeczywistości niewiele wspólnego z etnocentryzmem. Zabieg polegający na wyizolowaniu i „wyjęciu” z RWA tej części, którą stanowi w nim prawicowo-konserwatywna ideologia, pozbawia go niemal w całości wspomnianego potencjału. W świetle pokazanych wyników RWA jawi się nie tyle jako bezpośrednia przyczyna antydemokratycznych postaw i przekonań, ile raczej jako zjawisko psychologiczne facylitujące aprobatę prawicowo-konserwatywnego światopoglądu. Ten zaś w swoich skrajnych formach wykazuje bez wątpienia silny potencjał antydemokratyczny.

Sądzę, że jedynym sposobem wyjścia z tych manowców jest całkowite odideologizowanie autorytaryzmu. Jeżeli pojęcie to ma być naprawdę użyteczne, narzędzie do jego pomiaru powinno składać się z niezależnych miar autorytarnych postaw (trzy kowarianty) i nie może być wskaźnikiem konserwatywno-tradycjonalistycznej ideologii. Pozbawiony politycznych konotacji, autorytaryzm wydaje się przede wszystkim umysłową reprezentacją pewnego modelu normatywnego (jednego z możliwych), który definiuje klarowne wzorce funkcjonowania jednostki w zbiorowości. Obiecująca pod tym względem jest – inspirowana pomysłami Duckitta (1989) – praca Stellmachera i Petzela (2005). Przedstawiając koncepcję „autorytaryzmu grupowego”, badacze ci połączyli podejście tradycyjne (Adorno i in., 1950; Altemeyer, 1981, 1988, 1996) ze zorientowaną na społeczny kontekst teorią tożsamości społecznej (Tajfel i Turner, 1986). Autorytaryzm grupowy jest przez nich definiowany jako zbiór przekonań na temat „właściwych” relacji, które powinny istnieć między grupą a jej członkami. Do jego pomiaru zaproponowali całkowicie aideologiczną skalę wskaźnikującą autorytarną kowariancję postaw Altemeyera. Wstępne badania wykonane z użyciem tego narzędzia dają wyniki zbieżne z przedstawionymi w niniejszym opracowaniu. Pokazują, że autorytaryzm mierzony w sposób aideologiczny ma niewiele wspólnego z szeroko rozumianym etnocentryzmem (Radkiewicz, 2010).

Na zakończenie warto zastanowić się nad kwestią, która nadała kształt empirycznej części tekstu, tj. nad praktyczną użytecznością skali RWA. Ponieważ przedstawione wyniki w sposób jednoznaczny kwestionują jej trafność, konsekwencją tego faktu powinno być *explicite* postawione pytanie: czy warto ją stosować? Odpowiadając na nie, należy uprzednio podkreślić dwa ważne ograniczenia samego badania: po pierwsze, etnocentryzm i rozmaite jego pochodne, choć to dla teorii autorytaryzmu wymiary fundamentalne, z pewnością nie wyczerpują szerokiej klasy zjawisk określanych zbiorczo jako postawy antydemokratyczne; po drugie, na podstawie jednego badania, nawet jeśli zostało wykonane na dość dużej i reprezentatywnej próbie, nie możemy w sposób kategoryczny o niczym przesądzać. Zakładając jednak, że uzyskane wyniki będą się w obu tych aspektach systematycznie replikowały (dla innych miar antydemokratyzmu i w innych próbach), rekomendacje dotyczące skali RWA rysują się dość jednoznacznie. Metoda operacjonalizacji zastosowana w tym narzędziu nie ma nic wspólnego z pomiarem osobowości. Jest to typowa miara postaw i przekonań społeczno-politycznych, która w całości jest zdecydowanie gorszym predyktorem niż jej część, mierząca *de facto* prawicowy konserwatyzm. Kompilacja kilku skal, tworzących czynnik określany tu roboczo jako konserwatyzm-tradycjonalizm, daje narzędzie treściowo i formalnie bardzo zbliżone do skali RWA. Narzędzie to ma dodatkowo podobną długość i w podobny sposób obciąża zasoby poznawcze osoby badanej. A przy tych wszystkich podobieństwach posiada dwie zasadnicze zalety: mierzy to, co ma mierzyć (prawicową ideologię) i jest bardziej efektywne.

LITERATURA CYTOWANA

- Adorno, T., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D., Sanford, N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom: Understanding of right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- Altemeyer, B. (2006). *The authoritarians*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B., Hunsberger, B. (2005). Fundamentalism and authoritarianism. W: R. F. Paloutzian, C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (s. 378–393). New York: Guilford Press.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.
- Bogardus, E. (1933). A Social Distance Scale. *Sociology and Social Research*, 7, 265–271.

- Boski, P. (1993). O dwóch wymiarach lewicy – prawicy na scenie politycznej i w wartościach politycznych polskich wyborców. W: J. Reykowski (red.), *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe* (s. 49–100). Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Cichomski, B., Jerzyński, T., Zieliński, M. (2002). *Generalne Sondáže Społeczne: skumulowany komputerowy zbiór danych 1992–1999*. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych.
- Conover, P. J., Feldman, S. (1981). The origins and meaning of liberal/conservative self-identification. *American Journal of Political Science*, 25, 617–645.
- Cornelis, I., Van Hiel, A. (2006). The impact of cognitive styles on authoritarianism based conservatism and racism. *Basic and Applied Social Psychology*, 28 (1), 37–50.
- Crowson, M. H. (2007). Authoritarianism, perceived threat, and human rights attitudes in U.S. law students: A brief look. *Individual Differences Research*, 5, 260–266.
- Crowson, H. M., Thoma, S. T., Hestevold, N. (2005). Is political conservatism synonymous with authoritarianism? *The Journal of Social Psychology*, 145 (5), 571–592.
- Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct. *Political Psychology*, 10, 63–84.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology*, 33, 41–113. San Diego: Academic Press.
- Duckitt, J., Fisher, K. (2003). Social threat, worldview, and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24, 199–222.
- Duckitt, J., Bizumic, B., Krauss, S. W., Heled, E. (2010). A tripartite approach to right-wing authoritarianism: The authoritarian-conservatism-traditionalism model. *Journal of Political Psychology*, 35, 685–716.
- Eysenck, H. (1954). *Psychology of politics*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Feldman, S. (1989). *Moral values and social order*. Paper presented at a meeting of International Society of Political Psychology, Tel Awiw, Izrael.
- Feldman, S. (2003). Enforcing social conformity: A theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24, 41–74.
- Funke, F. (2005). The dimensionality of right-wing authoritarianism: Lesson from the dilemma between theory and measurement. *Political Psychology*, 26, 195–218.
- Kitschelt, H. (1994). *The transformation of European social democracy*. Cambridge: University Press.
- Knight, K. (1999). Liberalism and conservatism. W: J. P. Robinson, P. R. Shaver, L. S. Wrightsman (red.), *Measures of political attitudes* (s. 59–158). New York: Academic Press.
- LeVine, R. A., Campbell, D. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes and group behavior*. New York: Wiley.
- McClosky, H. (1958). Conservatism and personality. *American Political Science Review*, 52, 27–45.
- Oesterreich, D. (2005). Flight into security: A new approach and measure of the authoritarian personality. *Political Psychology*, 2, 275–297.
- Radkiewicz, P. (2009). Zaangażowanie symboliczne i instrumentalne. Jak bardzo odmienne formy uczestnictwa w życiu społecznym. W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.), *Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 51–73). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Radkiewicz, P. (2010). *Czy/dlaczego ludzie autorytarni są etnocentryczni?* Referat wygłoszony na seminarium naukowym Instytutu Psychologii PAN.
- Ray, J. J. (1985). Defective validity in the Altemeyer authoritarianism scale. *Journal of Social Psychology*, 125, 271–272.
- Robinson, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S. (red.). (1999). *Measures of political attitudes*. New York: Academic Press.
- Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind. Investigation to the nature of belief systems and personality systems*. New York: Basic Books.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Stellmacher, J., Petzel, T. (2005). Authoritarianism as a group phenomenon. *Political Psychology*, 26, 245–274.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways*. New York: Ginn.
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. W: S. Worchel, W. G. Austin (red.). *Psychology of intergroup relations* (s. 7–24). Chicago: Nelson.
- Tomkins, S. S. (1965). Affect and the psychology of knowledge. W: S. S. Tomkins, C. E. Izard (red.), *Affect, cognition and personality: Empirical studies* (s. 72–97). New York: Springer Publishing Co.
- Van Hiel, A., Duriez, B., Kossowska, M. (2006). The presence of left-wing authoritarianism in Western Europe and its relationship with conservative ideology. *Political Psychology*, 25 (5), 769–793.
- Wald, K., Owena, D. E., Hill, S. S., Jr. (1988). Churches as political communities. *American Political Science Review*, 82, 531–548.
- Whitley, B. E., Lee, S. E. (2000). The relationship of authoritarianism and related constructs to attitudes toward homosexuality. *Journal of Applied Social Psychology*, 30 (1), 144–170.
- Wilson, G. D. (1973). *The psychology of conservatism*. London: Academic Press.
- Żukowski, T. (1996). Sześć lat w teatrze demokracji. Ewolucja polskiej sceny politycznej od wiosny 1989 do jesieni 1995. W: M. Marody, E. Gucwa-Leśny (red.), *Podstawy życia społecznego w Polsce* (s. 146–162). Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.

PRZYPISY

1. Realizacja badania była możliwa dzięki środkom finansowym z grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr NN106177038.
2. Badanie zrealizowało Centrum Badania Opinii Społecznej.

3. Wielokrotnie pokazywano, że RWA znacząco koreluje z zmiennymi społeczno-demograficznymi (w szczególności z wykształceniem, wiekiem i miejscem zamieszkania). W prezentowanych tutaj analizach korelacje takie również występują, jednak pomocnicze analizy wykazały, że tzw. zmienne metryczkowe w najmniejszym stopniu nie zmieniają wyników. Ich efekty były bardzo słabe, a po wprowadzeniu konserwatyzmu lub RWA całkowicie zanikały.

ZAŁĄCZNIK 1.

Skala Prawicowego Autorytaryzmu

01) Posłuszeństwo i szacunek dla autorytetów to najważniejsze wartości, jakich powinny nauczyć się dzieci.   02) To czego naprawdę potrzebuje nasz kraj zamiast „praw obywatelskich”, to solidna dawka prawdziwego prawa i porządku.   03) Właściwym kluczem do dobrego życia są dyscyplina i posłuszeństwo.   04) Odwracanie się od tradycji pewnego dnia okaże się fatalne w skutkach.   05) Homoseksualiści i lesbijki są równie zdrowi i moralni, jak wszyscy inni. (R)   06) Przyzwoitość i posłuszeństwo wobec prawa są na dłuższą metę lepsze dla nas niż ciągłe podważanie zasad, na których oparte jest nasze społeczeństwo.   07) To, czego naprawdę potrzebuje nasz kraj, to silny, zdecydowany przywódca, który pokona zło i wskaże nam właściwą drogę.   08) Miejsce kobiety powinno być tam, gdzie ona sama zechce, aby było. Podległość kobiet wobec mężczyzn i oczekiwań społecznych to przeszłość. (R)   09) Nie ma takiej zbrodni, która usprawiedliwiałaby stosowanie kary śmierci. (R)   10) Nie ma nic złego w przedmałżeńskich stosunkach seksualnych. (R)   11) Jest ważne, aby na wszelkie sposoby chronić prawa osób o odmiennych, a nawet radykalnych poglądach. (R)   12) To dobrze, że w dzisiejszych czasach młodzi ludzie mają większą wolność, aby tworzyć swoje własne zasady i protestować wobec rzeczy, które im się nie podobają. (R)   13) Ludzie powinni kierować się własnymi standardami w ocenianiu tego, co moralne i co niemoralne, a w mniejszym stopniu kierować się wskazaniami Biblii czy podobnych tradycyjnych tekstów. (R)   14) Stałe związki homoseksualne powinny być traktowane na równi z małżeństwami. (R)   15) Nie można powiedzieć, że jest jakiś jeden, właściwy sposób życia; każdy powinien żyć jak sam uważa za stosowne. (R)   16) Na osobach, które są w naszym kraju prawdziwymi autorytetami, można polegać, ponieważ odznaczają się wyższym poziomem inteligencji, są lepiej poinformowane i bardziej kompetentne niż reszta społeczeństwa.   17) W naszym kraju jest wielu ludzi niemoralnych i bezwzględnych, którzy, kierując się swymi własnymi celami, chcą mu zaszkodzić. Władze powinny ich eliminować.   18) Nasz kraj potrzebuje ludzi myślących samodzielnie, którzy mają odwagę przeciwstawić się różnym tradycjom nawet wtedy, gdy może to irytować wiele osób. (R)   19) Byłoby bardzo dobrze, gdyby odpowiednie władze zakazały rozpowszechniania czasopism, które publikują obrzydliwe i niecenzuralne rzeczy.   20) Nie powinno się ściśle trzymać uświęconych zasad – należy próbować wielu różnych pomysłów i starać się o wiele różnych doświadczeń. (R)   (1) <i>Zdecydowanie się nie zgadzam;</i> (2) <i>Nie zgadzam się;</i> (3) <i>Raczej się nie zgadzam;</i> (4) <i>Raczej się zgadzam;</i> (5) <i>Zgadzam się;</i> (6) <i>Zdecydowanie się zgadzam</i>

How much authoritarianism is in the right-wing authoritarianism? Critical remarks on the usefulness of the measure

Piotr Radkiewicz

*Institute of Psychology, Polish Academy of Sciences
Institute for Social Studies, University of Warsaw*

Abstract

The Right-Wing Authoritarianism Scale (RWA), developed by Robert Altemeyer, is the most popular measure of authoritarianism. According to many critics, RWA scale measures mostly conservative-traditional ideology, characteristic for the radical Right. Such opinion is inconsistent with Altemeyer's position, who clearly distinguishes between authoritarianism and conservative ideology. However, if it was true, it would also run contrary to basic principles of scientific reasoning. Researchers could not be certain whether their conclusions, drawn from the RWA score, concern authoritarianism or the right-wing worldview. The author made an attempt to answer the doubts by analyzing the – fundamental for the theory of authoritarianism – relationship between RWA and ethnocentrism. He presents several analysis based on data from a survey conducted on the random sample of adult Poles (N = 400). The results show that cumulative effect of right-wing ideology contained in RWA explains 60 percent of the RWA variance, with the remaining 40 percent due to effects of non-ideological factors. Further analyses prove that the right-wing authoritarianism cannot be seen as the main source of the ethnocentric in-group bias and out-group hostility. It seems then that it is not the RWA but the contained in the RWA large loading of the conservative-traditional world view which is responsible for ethnocentric attitudes. In the light of the presented results one may claim that the utility of the RWA scale is doubtful.

Keywords: right-wing authoritarianism, right-wing worldview, conservatism-traditionalism, ethnocentrism

Złożono: 04.03.2011

Złożono poprawiony tekst: 11.05.2011

Zaakceptowano do druku: 16.06.2011